

JIZZAX SHAHRIDA ERKIN IQTISODIY ZONALARNING TASHKIL QILINISHI VA ULAR FAOLIYATINING TARTIBGA SOLINISHI

*Abdurasulova Dilbar To'raevna,
Jizzax Davlat Pedagogika Universitetikafedrasio qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Jizzax shaxridagi Erkin iqtisodiy zonalarini tashkil qilish va ular faoliyatini tartibga solishga karatilgan milliy konunva qarorlari, erkin iqtisodiy zona haqidagi rasmiy tushuncha, erkin iqtisodiy zonalariniqurishdan maksad, yosh mutaxassislar ish o'rnigayega bo'lishi, chet yel investitsiyasi, zamonaviy texnologiya asosida barpo etilgan korxonalarda mingdan ortiq yangi ish o'rninigi yaratilganligi, O'zbekiston-Xitoy qo'shma korxonasi, O'zbekiston- Italiya qo'shma korxonasi, O'zbekiston-Germaniya qo'shma korxonasi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar. Erkin iqtisodiy zona, qo'shma korxonasi, tadbirkorlik firmalari, aksiyadorlik jamiyati, qonunlar, investitsiya, shartnomalar, loyiha, ish o'rni.

СОЗДАНИЕ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В ДЖИЗАКЕ И РЕГУЛИРОВАНИЕ ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

*Абдурасулова Дильбар Тораевна,
преподаватель Джизакского государственного педагогического университета*

Аннотация. В данной статье национальные законы и решения, направленные на экстернализацию Свободных экономических зон в городе Джизак и регламентирующие их деятельность, официальная концепция Свободных экономических зон, цели создания Свободных экономических зон, трудоустройство молодых специалистов, иностранные инвестиции, в предприятия созданные на основе современных технологий сведения о создании более тысячи новых рабочих мест, Узбекско-Китайское СП, Узбекско-Итальянское СП, Узбекско-Германское СП.

Ключевые слова. Свободная экономическая зона, совместное предприятие, коммерческие фирмы, акционерное общество, законы, инвестиции, контракты, проект, рабочее место.

ESTABLISHMENT OF FREE ECONOMIC ZONES IN JIZZAKH AND REGULATION OF THEIR ACTIVITIES

*Abdurasulova Dilbar Toraevna,
teacher of Jizzakh State Pedagogical University*

Annotation. In this article, the national laws and decisions aimed at organizing Free Economic Zones in Jizzah and regulating their activities, the official concept of Free Economic Zone, the purpose of establishing Free Economic Zones, employment of young specialists, foreign investment, in enterprises established on the basis of modern technology more than a thousand new jobs were created, information was given about Uzbekistan-China joint venture, Uzbekistan-Italy joint venture, Uzbekistan-Germany joint venture.

Key words. Free economic zone, joint venture, business firms, joint stock company, laws, investment, contracts, project, workplace.

Erkin iqtisodiy zonalar XX asr jahon tajribasida erkin iqtisodiy zonalar keyinchalik maxsus industrial zonalarining tashkil etilishi tarakkiyotning o'ziga xos modeli bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Zamonaviy industrial markazlarning shakllanishida Buyuk Britaniyalik iqtisodchi olim Alfred Marshalning nazariyalari mezon bo'lib xizmat qildi[5].

Ayrim mamlakatlarda maxsus iqtisodiy zonalar (SEZ) deb ham ataladigan erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) mamlakat ichidagi korxonalar va sanoatlar mamlakatning qolgan qismidan farq qiluvchi muayyan iqtisodiy va tartibga soluvchi sharoitlarda faoliyat yuritadigan hududlardir. EIZlarni tashkil etishdan asosiy maqsad iqtisodiyotni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, eksportni ko'paytirish, ish o'rinlari yaratish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Erkin iqtisodiy zonalarining asosiy xususiyatlari va afzalliklari:

Maxsus iqtisodiy va tartibga soluvchi muhit:

EIZlar soliq imtiyozlari, bojxona to'lovlaridan ozod qilish, soddalashtirilgan ma'muriy tartib-qoidalar va qisqartirilgan me'yoriy-huquqiy hujjatlar kabi tadbirkorlik sub'yektlariga turli rag'batlantirish va imtiyozlarni taqdim etuvchi o'ziga xos me'yoriy-huquqiy bazaga ega. Ushbu imtiyozlar mahalliy va xorijiy investitsiyalarni rag'batlantiradi.

Soliq imtiyozlari:

EIZlarning asosiy afzalliklaridan biri bu hududda faoliyat yurituvchi korxonalar uchun qulay soliq rejimidir. Bunga ko'pincha korporativ daromad solig'i, mulk solig'i, import/eksport bojlari va ayrim tovar va xizmatlar uchun qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) uchun kamaytirilgan yoki nol soliqlar kiradi.

Bojxona imtiyozlari:

EIZlar korxonalari odatda bojxona bilan bog'liq afzalliklarga, jumladan, tovarlar va uskunalarni bojsiz olib kirish va olib chiqish, soddalashtirilgan bojxona tartib-taomillari, xomashyo va tayyor mahsulotlarga bojxona to'lovlari va tariflaridan ozod qilish kabi imtiyozlarga ega.

Infratuzilmani rivojlantirish:

Hukumatlar ko'pincha EIZlar doirasida transport tarmoqlari, elektr ta'minoti, aloqa vositalari va sanoat parklari kabi infratuzilmani rivojlantirishga sarmoya kiritadi. Bu korxonalar uchun qulayroq operatsiyalarni osonlashtiradi va umumiy biznes muhitini yaxshilaydi.

Ish o'rinlarini yaratish va malaka oshirish:

EIZlar mahalliy va chet ellik ishchilarni jalb qilish orqali bandlik imkoniyatlarini yaratadi. Bu ko'nikma va tajribani rivojlantirishga, zona va uning atrofidagi hududlarda umumiy ishchi kuchini yaxshilashga olib keladi.

Texnologiyalar transferi va innovatsiyalar:

EIZlar ko'pincha ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar (AR&D) faoliyati, ilmiy doiralar va sanoat o'rtasidagi hamkorlik va texnologiya klasterlarini tashkil etish uchun qulay muhitni ta'minlash orqali texnologiyalar transferi va innovatsiyalarni rag'batlantiradi.

Eksportni rag'batlantirish:

EIZlar biznes uchun xalqaro bozor uchun tovar va xizmatlar ishlab chiqarish uchun platforma yaratish orqali eksportni rag'batlantirishga qaratilgan. Qulay soliq va bojxona siyosati tadbirkorlik subyektlarini o'z mahsulotlarini eksport qilishga undamoqda.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish (TDI):

Taqdim etilayotgan imtiyoz va imtiyozlar tufayli EIZlar o'z faoliyatini kengaytirish yoki yangi bozorda o'z o'rnini egallashga intilayotgan xorijiy investorlar uchun jozibador. Hududning qulay sharoitlari ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmini oshiradi.

Muvaffaqiyatli erkin iqtisodiy zonalarga Xitoydagi Shenchjen maxsus iqtisodiy zonasi, Birlashgan Arab Amirliklaridagi Dubay multi-commodities markazi (DMCC) va Irlandiyadagi Shennon erkin zonasi kiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Erkin iqtisodiy zonadagi biznes uchun maxsus imtiyozlar, qoidalar va talablar ularning siyosati va maqsadlariga qarab har bir mamlakatda farq qilishi mumkin.

Erkin iqtisodiy hududlar tashqil qilishda ikkita konseptual yondoshish qo'llaniladi: hududiy va funksional. Bunda hududdagi barcha rezident korxonalar xo'jalik faoliyatida imtiyozlardan foydalanadilar.

Erkin iqtisodiy zonalarni tashqil qilish va ular faoliyatini tartibga solishga karatilgan milliy konun hujjatlaridan tashqari, ushbu munosabatlarni tartibga solishta xalkaro huquqiy xujjatlar xam bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, erkin iqtisodiy zonani o'ziga xos tashqi savdo anklavy sifatida ta'riflagan 1973 yilgi Kioto konvensiyasi kabul kilinganidan buyon, erkin iqtisodiy zonalar ko'plab mamlakatlarga tarkaldi. Ushbu xalkaro huquqiy hujjatlar va mamlakatlarning o'ziga xos rivojlanish yo'llarini, hududiy jug'rofiy va boshqa qulayliklarini inobatga olgan holda Xitoy, AQSh, Fransiya, Janubiy Koreya, Irlandiya, Meksika, Vengriya, Bolgariya kabi mamlakatlarda erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilgan.

Xalkaro tashkilotlar bergan ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda dunyoda 3,5 mingdan ziyod erkin iqtisodiy zonalar bo'lib, ular 140 taga yaqin mamlakatda joylashgan. Butun dunyodagi erkin iqtisodiy zonalarda salkam 70 million kishi mehnat qiladi. Ularning yillik savdo aylanmasi esa 500 mlrd, dollardan ziyoddir. Ayni paytda EIZlarning juda ko'p turlari bo'lib, iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi hamda globallashtirish jarayonining ta'siri natijasida ular xam miqdor, ham sifat jihatidan o'zgarib va ko'payib bormoqda.

O'z vaktida erkin iqtisodiy zonalarning mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'siretishini hisobga olingan xolda, 1996 yil 25 aprelda O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risidagi" qonunini qabul kilindi. Ushbu xujjat bugungi kunda erkin iqtisodiy zonalarning tushunchasi, uni boshqarish masalalari uning makomini belgilash, uning faoliyatida yaratiladigan imtiyoz va imkoniyatlar doirasini huquqiy tartibga solishga xizmat qilmokda.

Qonunga binoan erkin iqtisodiy zona deganda muayyan mintaqani jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun mamlakat va chet el kapitalini, istiqbolli texnologiya va boshqaruv tajribasini jalb etish maksadida tuziladigan, aniq belgilangan ma'muriy chegaralari va alohida huquqiy tartiboti

bulgan maxsus ajratilgan hududni anglatadi.

Xalqaro amaliyotda erkin iqtisodiy zona haqidagi rasmiy tushuncha birinchi marta 1973 yil 18 maydagi Kioto konvensiyasida berilgan. Unga asosan erkin iqtisodiy zona deb – mamlakatning bir qismini, ya'ni tovarlar importi va eksportini, bojxona va soliq cheklovlarisiz olib kirish mumkin bo'lgan xududga aytiladi. O'zbekiston Respublikasining 1996 yil 25 aprelda qabul qilingan "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi 220-sonli qonunning birinchi moddasida quyidagicha tarif berilgan: "Erkin iqtisodiy zonalar deb – mintaqani jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun ichki va tashqi kapitalini, istiqbolli texnologiyalar va boshqaruvga oid tajribalarni jalb etish maqsadida tuziladigan aniq belgilangan ma'muriy chegaralarni va aloxida huquqiy tartiboti bo'lgan ma'sus ajratilgan xududga aytiladi". Mazkur qonunning beshinchi moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy xududlar erkin savdo zonasi; erkin ishlab chiqarish zonasi; erkin ilmiy-texnik va boshqa zonalar shaklida tashkil etilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar mahalliy mineral-xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shimcha qiymatga ega raqobatbardosh masulotlar ishlab chiqarishni ta'minlaydigan zamonaviy korxonalar tashkil etish, respublikaning barcha xududlarining ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks va samarali foydalanish, shu asosida yangi ish o'rinlarini yaratish hamda axoli daromadlarini oshirish uchun xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni muhim omili sifatida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunga yorqin misol sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 avgustdagi "Erkin iqtisodiy zonalar samarali faoliyat ko'rsatishi uchun vazirliklar, idoralar va joylardagi davlat hokimiyati organlarini muvofiqlashtirishni kuchaytirish va ularning ma'suliyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3175-sonli qarorini keltirish mumkin. Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 15 maydagi 130-son qaroridagi 5-ilovaga asosan «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi» davlat unitar korxonasining ustavida «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi direksiyasining tuzilmasi quyidagicha belgilangan. Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Respublika kengashi tomonidan «Jizzax» EIZ Direksiyasi sektorlari boshqaruv xodimlarining soniga «Jizzax» EIZ hududida amalga oshiriladigan loyihalar ko'payishiga qarab o'zgartirishlar kiritilishi mumkin [1].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 15 maydagi «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida 130-sonli qaroriga 3-ilova qilingan «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasi direksiyasi» davlat unitar korxonasining ustavida direksiyaga belgilangan tartibda tanlangan investorlar bilan Jizzax viloyati erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini ma'muriy kengashi qarorlariga muvofiq «Jizzax» EIZ hududida investitsiyalash to'g'risida bitimlar, «Jizzax» EIZ qatnashchilari bilan faoliyat ko'rsatmay turgan tashkilotlarni va davlat mulki bo'lgan mol-mulkni nolga teng xarid qiymati bo'yicha sotish to'g'risida shartnomalar tuzish vakolati berilgan [1].

Yuqoridagi hujjatlardan kelib chiqib, 2013 yil maxsus industrial zonada investorlar uchun muhim ahamiyat kasb etuvchi ishlab chiqarish infratuzilmasini shakllantirish davri bo'ldi. 17 kilometr uzunlikdagi avtomobil yo'llari yangidan qurilib, elektr, gaz, suv, oqova kabi tashqi kommunikatsiya tarmoqlari yuzaga keltirildi. Industrial zonaning Jizzax viloyatiga tegishli qismidagi ilk korxonalar Xitoyning "Hangzhou Zhongwu Electronic Meters Co Ltd" va Jizzax hududiy elektr tarmoqlari hamda "Elektron hisoblagich" mas'uliyati cheklangan jamiyati korxonalarini mablag'lari hisobiga tashkil etildi. Mazkur "Quyosh issiqlik energiyasi" mas'uliyati cheklangan jamiyati shaklidagi qo'shma korxonalar quyosh nuri bilan suvni qizdiruvchi uskunalari (quyosh kollektorlari) ishlab chiqarishga ixtisoslashgan [1]. "Jizzax" maxsus industrial zonasida faoliyat ko'rsatayotganyana bir sanoat quvvati - "Auto pad sustems" mas'uliyati cheklangan jamiyati shaklidagi O'zbekiston-Xitoy qo'shma korxonasida 30 rusumli yengil avtomobillar hamda 40 rusumdagi yuk mashinalari uchun tormoz kolodkalari tayyorlanmoqda. Korxonalar respublikada ishlab chiqarilayotgan barcha turdagi yengil va yuk avtomobillari hamda xorijdan keltirilayotgan transportlarni bu turdagi ehtiyot qismlar bilan to'la ta'minlay oladi. Jumladan, burg'ulash texniklari va tog'-kon metallurgiyasi sohasida qo'llanilayotgan ulkan yuk mashinalari, avtobuslar, poezdlar hamda metropoliten vagonlari uchun ham kolodkalar tayyorlanmoqda. Markaziy Osiyoda yagona bo'lgan mazkur korxonada bir oyda yengil mashinalar uchun 30 ming juft, yuk mashinalari uchun esa 20 tonna kolodka tayyorlash imkoniyati yaratildi [1]. Loyiha qiymati 4 million AQSh dollari bo'lgan ushbu korxonada 45 ta ish o'rni yaratilgan [2].

Bundan tashqari, mazkur zonada joylashgan loyiha qiymati ikki yarim million AQSh dollariga teng bo'lgan "Yorqin chiroqlar" korxonasida tejamkor svetodiod lampalar ishlab chiqarilmoqda [1]. "Quyosh issiqlik energiyasi" O'zbekiston-Xitoy qo'shma korxonasi bir yilda 15 ming kollektor ishlab chiqarmoqda va uning mahsulotlariga talab ancha kengdir [2].

2015 yilda "Jizzax" maxsus industrial zonasida 9 ta sanoat korxonasi ishga tushirildi. 2015 yilda "Jizzax" maxsus industrial zonasidagi korxonalar soni yana bittaga oshdi. Faoliyat boshlagan "Roison

Home Wheite Goods” O‘zbekiston- Italiya qo‘shma korxonasi yiliga 100 ming dona muzlatkich, 50 ming dona konditsioner, 50 ming dona kir yuvish mashinasi, 100 ming dona gaz plitasi, 100 ming dona “LED” televizorlari, 50 ming dona chang yutkich, 200 ming dona mikroto‘lqinli pech ishlab chiqarish quvvatiga ega. Yangi korxonani tashkil etilishi uchun “Roison electronics” mas’uliyati cheklangan jamiyati qo‘shma korxonasi 13,6 million AQSh dollari, “Roison Home Wheite Goods” qo‘shma korxonasi va Buyuk Britaniyaning “Fortalia cjsult LLP” korxonasining 7,9 million AQSh dollari hamda O‘zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy faoliyat “Milliy bank”ining 5,1 million AQSh dollari miqdoridagi mablag‘lari sarflandi. Korxonaning birinchi bosqichi ishga tushirilish bilan 200 nafar yosh mutaxassislar ish o‘rniga ega bo‘ldilar[3].

Umumiy qilib aytganda, iqtisodiy zonaning Jizzax shahridagi hududida 363,7 gektar maydonda 14, Sirdaryo viloyatidagi filialining 150 gektar maydonida 5 loyihani amalga oshirish uchun 91,3 million dollar miqdorida investitsiya sarflandi. Zamonaviy texnologiya asosida barpo etilgan korxonalarda mingdan ortiq yangi ish o‘rni yaratildi.

Xulosa qilib aytganda, Jizzax shahrida maxsus industrial zonasining tashkil qilinishi nafaqat shaharda, balki viloyatda ishlab chiqarish salohiyatining o‘shirishini ta’minladi.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati:

- Abdusattorov A. Yanada yuksak marralar sari // Jizzax haqiqati. – 2015. – 22 avgust (№70).
 Адилшаева Л. СИЗ “Джизак”: вчера, сегодня, завтра // Джизакская правда. – 2016. – 16 января (№6).
 Abdusattorov A. “Roison Home Wheite Goods” ish boshladi // Jizzax haqiqati. – 2015. – 9 dekabr (№99).
 Бекназаров Т. Введено в строй новое предприятие // Джизакская правда. – 2016. – 9 января (№4).
 Marshall, A. (1890). Principles of economics: an introductory volume.
 Tog‘aev B. Istiqboli porloq korxonasi // Jizzax haqiqati. – 2016. – 9 yanvar (№4).